

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՐՏԱԳԱՂԹԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ 2012-2015ԹԹ.

Մամվել Մանուկյան՝

Բանալի բառեր՝ արտագաղթ, ռազմավարություն, արտագաղթը պայմանավորող գործոններ, արտագաղթը նվազեցնող ռազմավարություն:

Իրավիճակը և հիմնախնդիրը

2000-ական թթ. սկզբին, թվում էր, թե սոցիալիզմից կապիտալիզմին անցման տնտեսության կազմալուծման, Ղարաբաղյան պատերազմի և Սպիտակի երկրաշարժի հետևանքով Հայաստանում առաջացած բնակչության արտահոսքի խնդիրը հաղթահարված է: 2001-2007թթ. տնտեսական գլոբալ վերելքի փուլում Հայաստանի ՀՆԱ-ն աճում էր տարեկան միջինը 13%-ով: Այդ ժամանակաշրջանում Հայաստանում սահմանահատումների սալդոն¹ սկսեց աստիճանաբար բարելավվել: Եթե 2001թ. այն կազմել էր -60.4 հազար, ապա 2002թ. դարձավ՝ -2.7 հազար, իսկ 2006-ին մուտք գործածների թվաքանակը գերազանցեց մեկնածների թվաքանակին 21.7 հազարով (Գծապատկեր 1):

Սակայն միգրացիայի իրավիճակը 2007-2009թթ. կտրուկ վատթարացավ. եթե 2007-ին միգրացիոն սալդոն -3.2 հազար էր, 2009-ին՝ -25 հազար, ապա սկսած 2010-ից մինչև 2015թ. կազմել է տարեկան միջինը 41.3 հազար մարդ: Ընդհանուր հաշվով 2010-2015թթ. ընթացքում Հայաստանից մեկնել և չի վերադարձել 250 հազար մարդ, իսկ 2000-2015թթ. ընթացքում՝ 395 հազար:

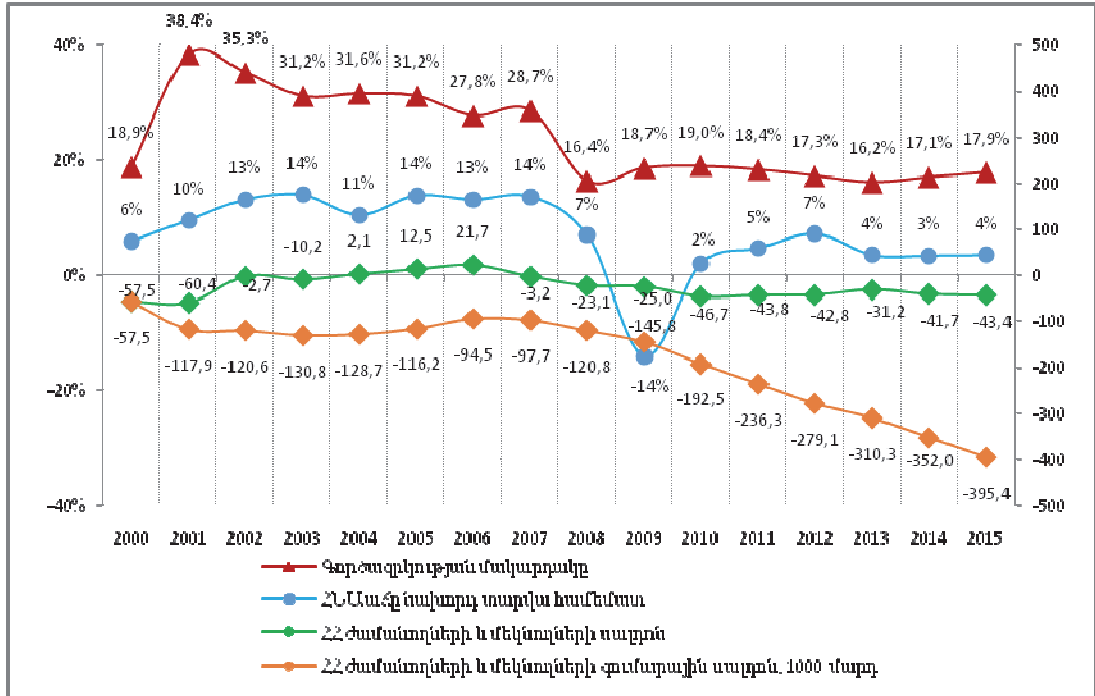
2012-2015թթ. Հայաստանում կյանքի որակի հետազոտությունների շրջանակում գնահատվել է Հայաստանի հասարակությունում երկրից ընդմիջտ մեկնելու դիրքորոշումների մակարդակը [1-4]: Դրա համար կիրառվել են հետևյալ հարցերը. «Հնարավորության դեպքում ընդմիջտ կմեկնե՞ի՞ք Հայաստանից դուրս բնակվելու», և դրական պատասխան ստանալու դեպքում հարց էր տրվում. «Ինչ-

¹ Սոց. գ. թ., IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական խորհրդատվությունների ինստիտուտ:

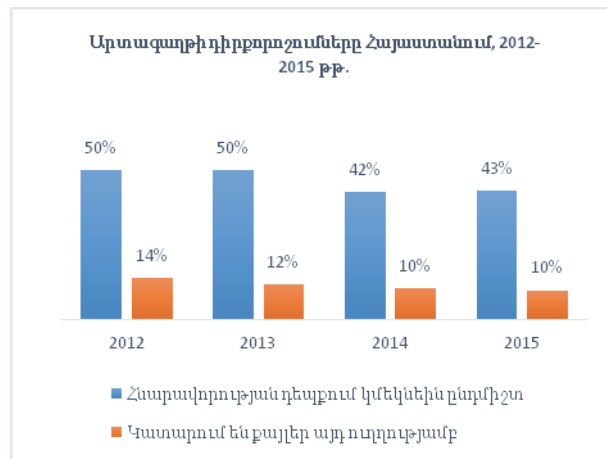
¹ Հայաստան մուտք գործած և մեկնած անձանց տարբերությունը: Հռոլվածում այս տարբերությունն անվանված է միգրացիոն սալդո: Չնայած պետական մարմիններն այդ ցուցանիշը հաշվարկում են հաշվառման կանգնած և հաշվառումից դուրս գրված պաշտոնական տվյալների հիման վրա, այնուամենայնիվ, սահմանահատումների վիճակագրությունն ավելի լավ է արտահայտում միգրացիոն պրոցեսը, քանի որ ներկայում շատերը մեկնում են առանց հաշվառումից դուրս գալու:

որ քայլեր կատարո՞ւմ եք այդ ուղղությամբ»: Այդ հարցերին տրված պատասխանները ներկայացված են Գծապատկեր 2-ում:

Գծապատկեր 1

Գծապատկեր 2

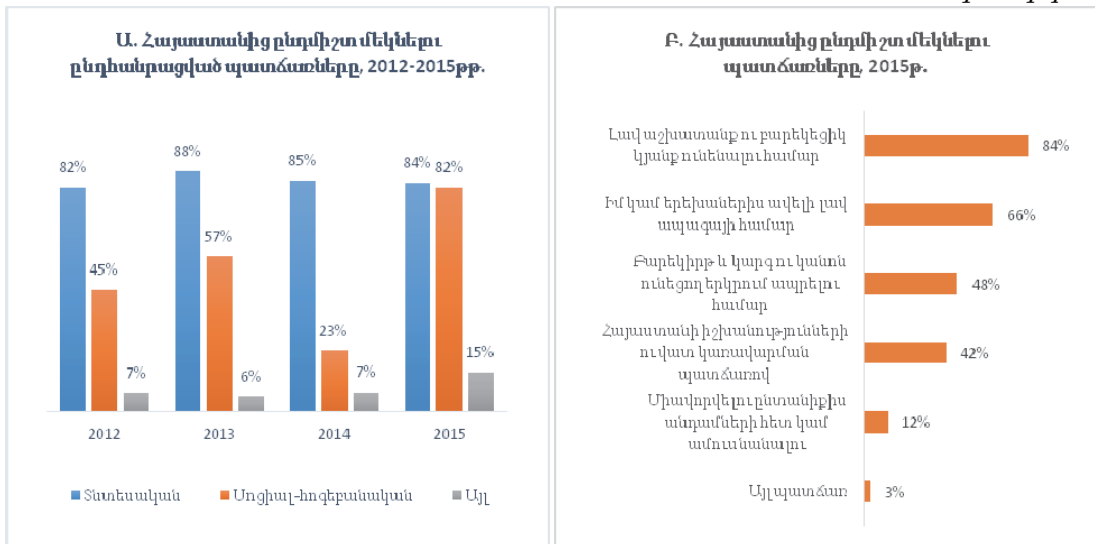
Ըստ գծապատկերի տվյալների, չնայած 2012-2015թթ. Հայաստանում արտագաղթի դիրքորոշումները նվազել են, այնուամենայնիվ, դրանք մնում են շատ բարձր: Եթե 2012թ. Հայաստանից ընդմիջտ մեկնելու դիրքորոշում ուներ չափա-

հաս բնակչության 50%-ը, ապա 2015թ.՝ 43%-ը: Համեմատության համար նշենք, որ, օրինակ, Վրաստանում 2015թ. ընդմիջտ երկրից մեկնելու դիրքորոշում ունեւր չափահաս բնակչության 11%-ը, իսկ Ադրբեյջանում՝ 2013թ.՝ 20%-ը [5]:

2012-2015թթ. Հայաստանից ընդմիջտ մեկնելու ուղղությամբ ինչ-որ բան ձեռնարկող անձանց թվաքանակը նույնպես նվազել է՝ 2012թ. 14%-ից՝ մինչև 10% 2015թ. (տոկոսները հաշվարկված են չափահաս բնակչության ամբողջ քանակից): Այնուամենայնիվ, այդ ցուցանիշը նույնպես շատ բարձր է. ըստ էության, չափահաս բնակչության յուրաքանչյուր տասներորդն ինչ-որ բան է ձեռնարկում երկրից ընդմիջտ մեկնելու ուղղությամբ:

Հայաստանից ընդմիջտ մեկնելու պատճառներն ընդհանրացվել են երեք խմբում՝ տնտեսական, սոցիալ-հոգեբանական և «այլ» պատճառներ: Այդ պատճառների տարածվածության դինամիկան 2012-2015թթ. ընթացքում ներկայացված է Գծապատկեր 3-Ա-ում: Գծապատկերի տվյալները ցույց են տալիս, որ դիտարկված տարիների ընթացքում երկրից ընդմիջտ արտագաղթելու դիրքորոշում ունեցող մարդկանց շրջանում տնտեսական պատճառներ նշած անձանց քանակը համարյա չի փոխվել՝ մնալով շատ բարձր՝ 82-88%-ի միջակայքում, սակայն սոցիալ-հոգեբանական պատճառներ նշած անձանց քանակը 2015թ. կտրուկ աճել է: Եթե 2012-ին այդպիսի որևէ պատճառ նշել էր արտագաղթելու դիրքորոշում ունեցողների 45%-ը, 2016-ին՝ 57%-ը, 2014-ին՝ 23%-ը, ապա 2015-ին արդեն՝ 82%-ը:

Գծապատկեր 3

Արտագաղթելու սոցիալ-հոգեբանական կոնկրետ պատճառների շարքում առավել տարածված է «Իմ կամ երեխաներիս ավելի լավ ապագայի համար»

պատճառը, որը նշել է արտագաղթելու դիրքորոշում ունեցողների 66%-ը (Գծապատկեր 3-Բ):

- Ակնհայտ է, որ այդ պատճառը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի հասարակությունում չկա լավատեսական ապագայի ձևավորված կերպար:

Արտագաղթելու պատճառների տարածվածությունը տարիքային խմբերում տարբերվում է: Եթե «*Լավ աշխատանք ու բարեկեցիկ կյանք ունենալու համար*» և «*Բարեկիրթ և կարգ ու կանոն ունեցող երկրում ապրելու համար*» պատճառները համեմատաբար ավելի տարածված են 18-29 տարեկանների շրջանում, ապա 30-45 և 46-60 տարեկանների շրջանում համեմատաբար ավելի է տարածված «*Իմ կամ երեխաներիս ավելի լավ ապագայի համար*» պատճառը (Աղյուսակ 1).

Աղյուսակ 1

Ընդմիջտ մեկնելու պատճառ	Տարիքային խումբ				Ընդ.
	18-29	30-45	46-60	60+	
Լավ աշխատանք ու բարեկեցիկ կյանք ունենալու համար	90%	83%	80%	76%	84%
Իմ կամ երեխաներիս ավելի լավ ապագայի համար	54%	75%	68%	55%	66%
Բարեկիրթ և կարգ ու կանոն ունեցող երկրում ապրելու համար	53%	43%	49%	48%	48%
Հայաստանի իշխանությունների ու վատ կառավարման պատճառով	46%	41%	41%	43%	42%
Միավորվելու ընտանիքիս անդամների հետ կամ ամուսնանալու	12%	9%	15%	20%	12%
Այլ պատճառ	2%	3%	4%	4%	3%

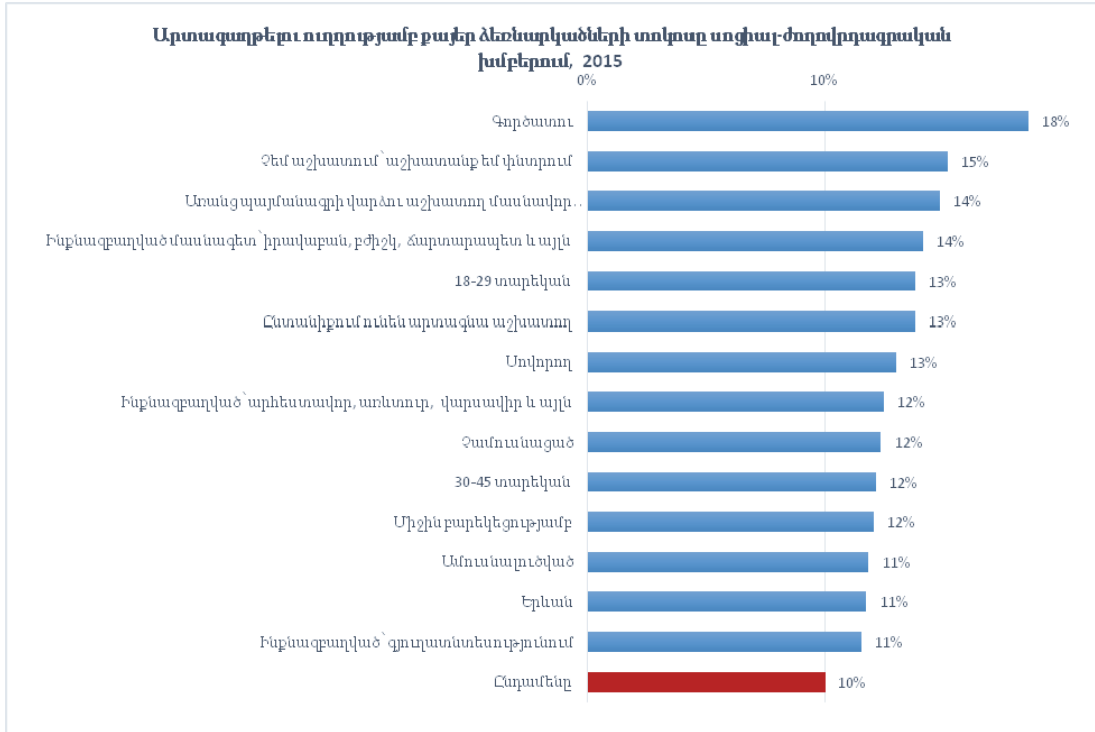
2015թ. Հայաստանից արտագաղթելու ուղղությամբ ինչ-որ քայլեր կատարող անձանց հարաբերական քանակն ավելի մեծ էր հետևյալ խմբերում.

- գործատուներ (բոլոր գործատուների 18%-ը),
- գործազուրկներ (15%),
- սովերային տնտեսությունում վարձու աշխատողներ (14%),
- ինքնազբաղված մասնագետներ իրավաբան, բժիշկ, ճարտարապետ (14%),
- 18-29 տարեկաններ (13%),
- ուսանողներ (13%) և
- ընտանիքում արտագնա աշխատող ունեցողներ (Գծապատկեր 4):

Նշենք, որ 2012թ. արտագաղթելու ուղղությամբ ինչ-որ քայլեր կատարողների քանակը համեմատաբար ավելի մեծ էր *ոչ գյուղատնտեսական ոլորտներ*

րում ինքնազբաղվածների, գործազուրկների, գործատուների, 30-45 և 18-29 տարեկանների շրջանում:

Գծապատկեր 4

Այսինքն.

- Հայաստանից մեկնելու ուղղությամբ համեմատաբար ավելի ինտենսիվ են քայլեր կատարում տնտեսապես առավել ակտիվ բնակչությունը, երիտասարդները, բարձրակարգ մասնագետները, ապագա մասնագետները և նաև նրանք, ովքեր ընտանիքում ունեն արտագնա աշխատող:

Վերջինը բացատրում է այն փաստը, որ չնայած 2015թ. ընդմիջտ մեկնելու դիրքորոշում ունեցողների քանակը նվազել է, սակայն նրանց բացարձակ քանակը նույնիսկ աճել է՝ 2015թ. հասնելով 43.4 հազար մարդու (Գծապատկեր 1):

- Այսպիսով, Հայաստանի համար արտագաղթի նվազեցման հիմնախնդիրը մնում է հրատապ:

Այս համատեքստում կարևոր է գնահատել՝ արդյո՞ք ներկայում (2015թ.), 2012թ. համեմատ, փոխվել է այն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների ցանկը և ազդեցության ուժը, որոնք մարդկանց մեջ ձևավորում են արտագաղթելու դիրքորոշումները՝ *նացիոնալացվելով*՝ որպես արտագաղթի պատճառներ, բացահայ-

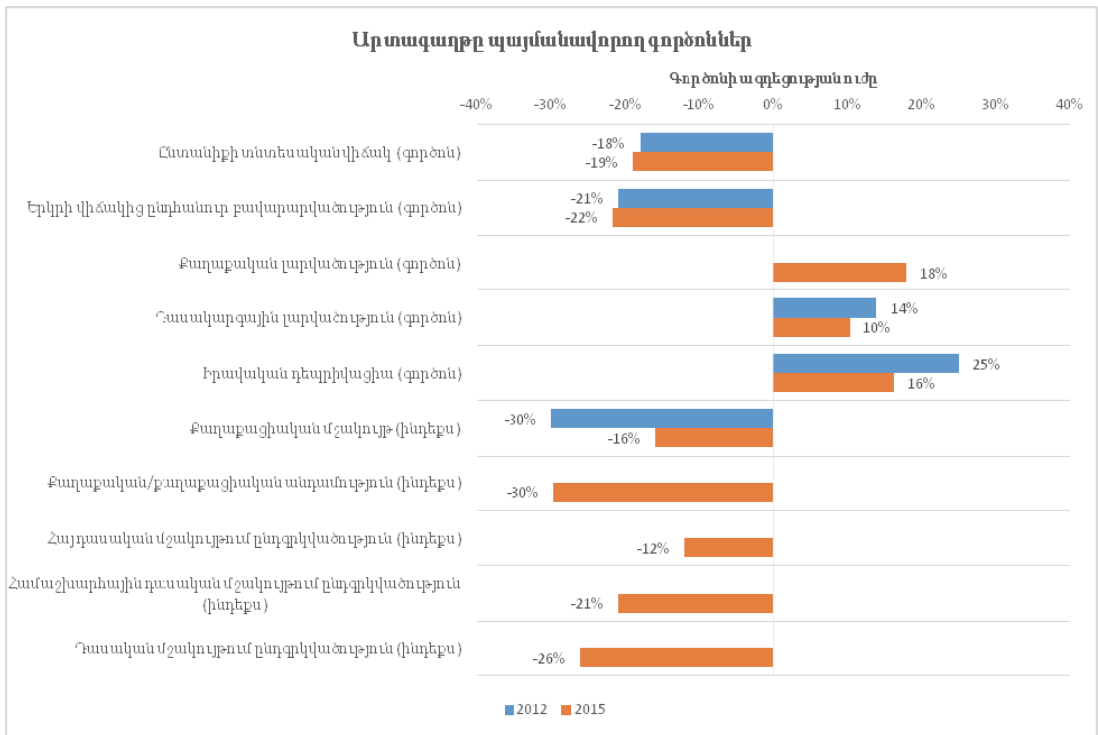
տել դրանց բովանդակությունը և սահմանել այն ռազմավարական դրույթները, որոնք կնպաստեն արտագաղթի նվազեցմանը:

Արտագաղթը պայմանավորող գործոնները և դրանց ազդեցության ուժը

Հայաստանի հասարակության շրջանում արտագաղթի դիրքորոշումները կազմավորող առավել հզոր գործոնների ցանկը և դրանց ազդեցության ուժը գնահատելու համար իրականացվել է Կյանքի որակը Հայաստանում 2015թ. տվյալների շտեմարանի 600-ից ավելի փոփոխականների բազմաչափ վերլուծություն: Այն իրականացվել է նույն մեթոդաբանությամբ, ինչ 2012թ. շտեմարանը վերլուծելիս [6]:

Ակնհայտ է, որ բոլոր 600 փոփոխականների ազդեցության ամբողջական ընկալումը դժվար է: Բացի դրանից, այդ փոփոխականները, մի կողմից, ունեն իրենց բովանդակությունների վերաձածկումներ և պատճառահետևանքային կամ միջնորդավորված կապեր: Այդ դժվարությունների հաղթահարման համար կիրառվել է նոր բաղադրյալ փոփոխականների կազմավորում ինչպես գործոնային վերլուծության, այնպես էլ գումարային ինդեքսների կազմավորման մեթոդներով:

Գծապատկեր 5

Գծապատկեր 5-ում ներկայացված են այն գործոններն ու ինդեքսները, որոնք կազմավորվել են 2012 և 2015թթ. տվյալների մշակման արդյունքում: Ներկայացված են միայն այն գործոններն ու ինդեքսները, որոնք ունեն Հայաստանի հասարակության ամբողջ չափահաս բնակչության շրջանում արտագաղթելու դիրքորոշման նվազեցման վիճակագրորեն հավաստի և բավական նշանակալի ազդեցություն: Նշանակալի է համարվել այն ազդեցությունը, երբ գործոնի կամ ինդեքսի առավելագույն և նվազագույն արժեքների դեպքում Հայաստանից ընդմիջտ արտագաղթելու դիրքորոշման փոփոխությունը եղել է մեծ կամ հավասար 10%-ի:

- *Այս գործոնները ներկայացնում են այն ռազմավարական ուղղությունները, որոնք առավելագույն ունակ են նվազեցնելու արտագաղթի դիրքորոշումները Հայաստանում:*

2015թ. հետազոտության արդյունքներով հնարավոր է եղել բացահայտել և գնահատել երկու նոր և յուրահատուկ՝ *դասական մշակույթում ընդգրկվածության, ինչպես նաև քաղաքական լարվածության* գործոնների ազդեցությունն արտագաղթի դիրքորոշման վրա:

Ստորև նկարագրված է Գծապատկեր 5-ում ներկայացված գործոնների բովանդակությունը:

Ընտանիքի տնտեսական վիճակի գործոն. Այս գործոնը պարունակում է անձի բավարարվածությունն իր ընտանեկան պայմաններից՝ ֆինանսական բարեկեցությունից, կենցաղային և անշարժ գույքի առկայությունից, բնակարանային պայմաններից և ընդհանուր կենսամակարդակից:

Հետազոտությունում *«Որո՞նք են Հայաստանից մեկնելու Ձեր պատճառները»* հարցը տրվել է միայն նրանց, ովքեր *«Հնարավորության դեպքում ընդմիջտ կմեկնե՞ի՞ք Հայաստանից դուրս բնակվելու»* հարցին տվել են դրական պատասխան: Իսկ հետո, երբ հարց է տրվել, թե ինչ պատճառով են ցանկանում ընդմիջտ մեկնել՝ պատասխանել են. *«Ավելի բարեկեցիկ կյանք ունենալու»* նպատակով: Սակայն հարցվածների 57%-ը չունի Հայաստանից ընդմիջտ մեկնելու դիրքորոշում, և նրանց շարքում, ակնհայտորեն, նույնպես կան մարդիկ, ովքեր դժգոհ են իրենց բարեկեցությունից: Այսպիսով, բարեկեցիկ կամ անբարեկեցիկ կյանքն ամբողջությամբ չի բացատրում արտագաղթելու դիրքորոշումը:

Ընտանիքի տնտեսական վիճակի գործոնը (բաղադրյալ փոփոխականը) այն մաթեմատիկական գործիքն է, որը թույլ է տալիս գնահատել *բարեկեցության «մաքուր»* ազդեցությունն արտագաղթի վրա: Հասարակության ամենաանբարեկեցիկ շերտում արտագաղթի դիրքորոշում ունի 52%-ը, իսկ ամենաբարեկեցիկ

շերտում՝ 33%-ը¹: *Տարբերությունը կազմում է 19%, որը և այդ գործոնի ազդեցության ուժն է:*

Գծապատկերից երևում է, որ այդ գործոնի ազդեցությունը 2015թ. ուներ մոտավորապես նույն ուժը, ինչ 2012թ. (18%):

Երկրի վիճակից ընդհանուր բավարարվածություն (գործոն). Հետազոտության ընթացքում 34 առանձին հարց է տրվել, թե որքանով է անձը բավարարված երկրում՝ Հայաստանում այս կամ այն ոլորտից: Այդ թվում տնտեսական ոլորտի առանձին հարցերից՝ աշխատավարձերի մակարդակ, թոշակների և այլն, սոցիալական մակարդակ ոլորտից՝ առողջապահության մատչելիություն, կրթության որակ, սպասարկման որակ և այլն, ենթակառուցվածքներից՝ ինտերնետ, տրանսպորտ, բանկային ծառայություններ և այլն, կառավարման ոլորտից՝ կառավարության գործունեություն, կոռուպցիայի դեմ պայքար, ընտրությունների արդարություն և այլն: Այս 34 փոփոխականների միջոցով կառուցվել է «Երկրի ընդհանուր վիճակից բավարարվածության գործոնը»: Հարկ է հատուկ նշել, որ «Երկրի իրավիճակից բավարարվածությունը» և «սեփական [ընտանիքի] վիճակից բավարարվածությունը» նույնական չեն: Մարդիկ, որպես կանոն, «սեփական վիճակը» գնահատում են ավելի բարվոք, քան վիճակն ամբողջ երկրում ընդհանրապես:

Այսպիսով, այս գործոնը ներկայացնում է Հայաստանի «ընդհանուր կերպարը» հասարակության աչքերով: Հետևաբար, գնահատվում է, թե որքանով է այդ կերպարի դրական կամ բացասական լինելն ազդում արտագաղթի դիրքորոշման վրա:

Նշենք, որ, երկրի կերպարի կոնկրետ բաղադրիչի նկատմամբ մարդու պատկերացումը կարող է ինչպես համապատասխանել, այնպես էլ չհամապատասխանել իրականությանը: Այնուամենայնիվ, դրանք շաղկապված են մոտավորապես՝ «առանց ծուխ կրակ չկա» սկզբունքով:

Քաղաքական լարվածություն (գործոն). Այս գործոնը բաղադրյալ փոփոխական է, որը ցույց է տալիս, թե որքան ինտենսիվ է հասարակությունը զգում, որ գոյություն ունի լարվածություն պետության և հասարակության, ինչպես նաև իշխանության և ընդդիմության միջև: Այս գործոնի ազդեցության բնույթը հետևյալն է՝ ներքին քաղաքականության ոլորտում լարվածությունը և դրա զգացողությունը հասարակության կողմից խթանում են արտագաղթի դիրքորոշումների աճը:

Այդ գործոնի ազդեցության ուժը 2015թ. կազմել է 18%:

¹Նման գնահատումներ կատարվել են բոլոր գործոնների, ինդեքսների և առանձին փոփոխականների համար 2012 և 2015թթ. տվյալների հիման վրա: Չճանրացնելու համար շարադրանքը՝ այդ հաշվարկների արդյունքները հողվածում ներկայացված չեն:

Դասակարգային լարվածություն (գործոն). Այս գործոնի բովանդակությունն այն է, թե որքանով է հասարակությունն ընկալում այն լարվածությունը, որն առկա է հարուստների և աղքատների միջև, աշխատավոր մարդկանց և ձեռնարկությունների տերերի միջև, աշխատողների և նրանց վերակացուների միջև: Հասարակությունում դասակարգային լարվածության ընկալման աճը խթանում է արտագաղթի դիրքորոշումների աճը:

Այս գործոնի ազդեցության ուժը 2015թ. եղել է 10%, այն 2012թ. համեմատ նվազել է 14%-ով¹:

Իրավական դեպրիվացիա (գործոն). Այս գործոնը ներկայացնում է մարդկանց անպաշտպանության զգացողությունն իրավական ոլորտում, օրինակ՝ հավանականությունը, որ նրանից կարող են կաշառք պահանջել իրեն հասանելիքի համար, որ պետությունը կամ որևէ հզոր անձ կարող է խլել նրա սեփականությունը, որ կհանդիպի անարդար վերաբերմունքի ոստիկանության կամ դատարանի կողմից: Իրավական անպաշտպանության աճը խթանում է արտագաղթի դիրքորոշման աճը:

Գործոնի ազդեցության ուժը 2015թ. կազմել է 16% և նշանակալիորեն նվազել է 2014թ. համեմատ՝ 9%-ով:

Քաղաքացիական մշակույթ (ինդեքս). Քաղաքացիական մշակույթի դասական սահմանումներից մեկն ասում է. որքան ավելի բարձր է հասարակությունում հետաքրքրությունը քաղաքականության նկատմամբ, զգացողությունը, որ քաղաքական ոլորտում սովորական քաղաքացուց ինչ-որ բան է կախված, որ սովորական քաղաքացին հասկանում է, թե ինչ է տեղի ունենում քաղաքական ոլորտում և մասնակցում է քաղաքական իրադարձություններին (օրինակ՝ ընտրություններին), այնքան այդ հասարակությունում ավելի զարգացած է *քաղաքացիական մշակույթը*:

Հետազոտությունում կազմավորված քաղաքացիական մշակույթի ինդեքսն արտապատկերում է այդ սահմանումը: Քաղաքացիական մշակույթի զարգացումը նվազեցնում է հասարակությունում արտագաղթի դիրքորոշումները: Ինդեքսի ազդեցության ուժը՝ 16%:

Քաղաքական/քաղաքացիական անդամություն (ինդեքս). Այս ինդեքսը ցույց է տալիս, թե արդյոք անձը կուսակցական է կամ հասարակական կազմակերպության անդամ, կամ աջակցում է որևէ քաղաքացիական նախաձեռնության: Որքան աճում է քաղաքացիական անդամության ինդեքսը, այնքան հասարակությունում նվազում է արտագաղթի դիրքորոշումների մակարդակը:

¹ Թե ինչի հետ է կապված այդ նվազումը՝ դուրս է տվյալ հոդվածի բովանդակության շրջանակներից և այլ հետազոտության առարկա է:

Ինդեքսի ազդեցությունը՝ 30%: Բոլոր դիտարկված գործոնների և ինդեքսների շարքում այս ինդեքսի ազդեցությունն ամենամեծն է:

Հայ դասական մշակույթում ընդգրկվածություն (ինդեքս). Հետազոտությունում կազմավորվել է ինդեքս, որը ցույց է տալիս, թե ծանոթ է արդյոք անձը հայ դասական մշակույթի մի քանի բավական հանրահայտ դեմքերի (Պարույր Սևակ, Վահան Թոթովենց, Վահան Տերյան, Վլադիմիր Աբաջյան): Պարզվել է, որ ինդեքսի աճը նվազեցնում է արտագաղթի դիրքորոշումների մակարդակը:

Գործոնի ազդեցության ուժը՝ 12%:

Համաշխարհային դասական մշակույթում ընդգրկվածություն (ինդեքս). Կազմավորվել է հայ դասական մշակույթում ընդգրկվածության ինդեքսին համանման: Կիրառվել են համաշխարհային դասական մշակույթի հետևյալ դեմքերը՝ Բերթրան Ռասել, Ուիլյամ Թեքերեյ, Յան Սիբելիուս, Ջորջ Գերշվին, Ջերոմ Սելինջեր և Ակիրա Կուրոսավա: Պարզվել է, որ ինդեքսի աճը նվազեցնում է արտագաղթի դիրքորոշումների մակարդակը:

Ինդեքսի ազդեցության ուժը՝ 21%:

Դասական մշակույթում ընդգրկվածություն (ինդեքս). Նշված երկու ինդեքսների միավորմամբ կազմավորվել է դասական մշակույթում ընդգրկվածության ինդեքս: Այս ինդեքսի ազդեցության ուժն ավելի մեծ է եղել, քան առանձին ինդեքսների ազդեցությունները և կազմել է 26%:

- *Այսպիսով, վերը հիմնավորվել և գնահատվել է մշակութային դաստիարակության ազդեցությունն արտագաղթի դիրքորոշումների կառավարման ոլորտում:*
- *Որքան ավելի մեծ է հասարակության «ընկղմվածությունը» հայ և համաշխարհային դասական մշակույթում, այնքան հասարակությունում ավելի ցածր է արտագաղթի դիրքորոշումների մակարդակը:*

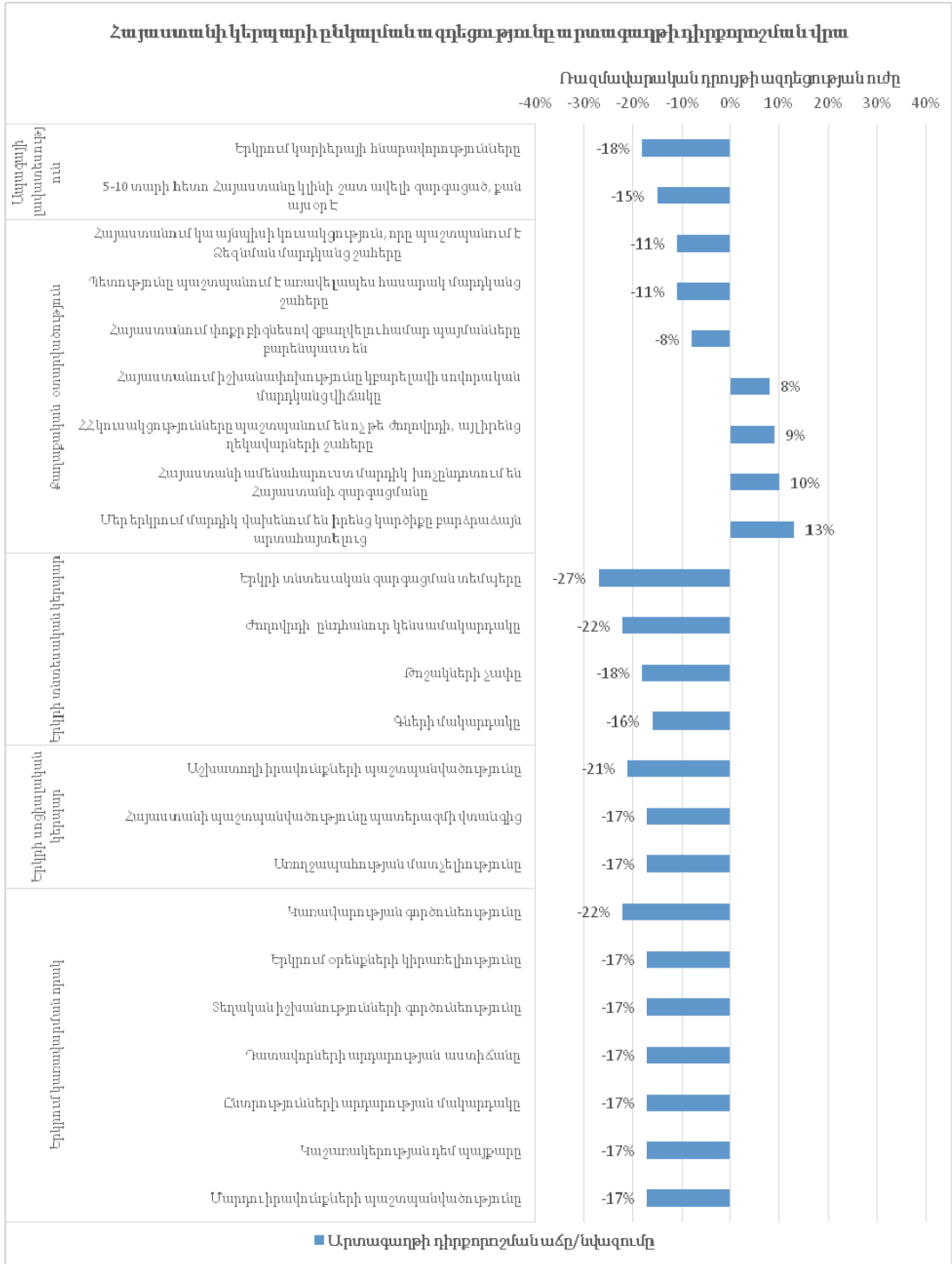
Արտագաղթի նվազեցման կոնկրետ ռազմավարական դրույթները

Արտագաղթի դիրքորոշումները պայմանավորող գործոնները նախանշում են արտագաղթի նվազեցման ռազմավարական ուղղությունները: Դրանց շարքում առավել ընդհանուր գործոնն էր.

- *Երկրի վիճակից ընդհանուր բավարարվածության գործոնը:*

Այս գործոնն ունի լայն բովանդակություն և ընդգրկում է Հայաստանի մասին հասարակությունում առկա պատկերացումների մի քանի տասնյակ դրույթներ: Դրանց մի մասն ունի ուժեղ, իսկ մյուս մասը՝ թույլ ազդեցություն արտագաղթի դիրքորոշումների վրա:

Գծապատկեր 6

- Ուժեղ ազդեցություն ունեցող դրույթները ներկայացնում են այն կոնկրետ հարցերը, որոնք պետք է լուծել վերը նույնականացված ռազմավարական ուղղությունների շրջանակում՝ համակարգային ձևով նվազեցնելու համար արտագաղթի դիրքորոշումները Հայաստանի հասարակությունում:

Գործոնը կազմավորող դրույթները և դրանց ազդեցության ուժը ներկայացված են Գծապատկեր 6-ում:

- Արտագաղթի դիրքորոշումների վրա ուժեղ ազդեցություն ունեցող դրույթների առատությունը և բազմաբնույթությունն արտացոլում է այն փաստը, որ Հայաստանից արտագաղթն ունի համակարգային բնույթ:

Գծապատկերում կոնկրետ դրույթները խմբավորված են հետևյալ տիպերում.

- Ապագայի լավատեսություն
- Քաղաքական օտարվածություն
- Երկրի տնտեսական կերպարը
- Երկրի սոցիալական կերպարը
- Երկրում կառավարման որակը:

Գծապատկերի տվյալները մենաբանվում են նույն կերպ, ինչ գործոնների ազդեցության ուժի դեպքում: Ազդեցության ուժի դրական նշանը նշանակում է, որ երբ աճում է տվյալ դրույթի հետ համաձայնության [կամ իրավիճակից բավարարվածության] աստիճանը, ապա դա նպաստում է արտագաղթի դիրքորոշումների նվազմանը, հակառակ դեպքում՝ աճին: Թվային արժեքը ցույց է տալիս դրույթի նկատմամբ լիովին համաձայնության և լիովին անհամաձայնության [լիովին բավարարվածության և լիովին անբավարարվածության] դեպքում արտագաղթի դիրքորոշումների տարբերությունը:

- Գծապատկերում տրված ռազմավարական դրույթների բովանդակությունն ակնհայտ է: Ռազմավարություն մշակելիս դրանք կարող են առանց փոփոխության ընդգրկվել որպես ռազմավարությամբ լուծվելիք խնդիրներ, որոնք արդեն օպերացիոնալացված են [հասցված են ինդիկատորների մակարդակի]:

Այնուամենայնիվ, արժե մեկնաբանել դրանցից մի քանիսը:

Արտագաղթը նվազեցնելու ամենամեծ ներուժն ունի «Երկրի տնտեսական զարգացման տեմպերը» դրույթը: Ազդեցության ուժը՝ 27%: Սա կարելի է անվանել

արտագաղթը նվազեցնելու ռազմավարության հիմնարար գործոն: Այս գործոնն ուղղակիորեն չէ, որ ազդում է մարդկանց դիրքորոշումների վրա, իր մեջ խտացնում է այն, որ Հայաստանի ներկայիս տնտեսությունը, դրա կառուցվածքն ու բովանդակությունն աննպաստ են երկրի զարգացման բավարար տեմպեր ապահովելու համար՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Տնտեսական զարգացման բավարար տեմպեր ապահովելու համար անհրաժեշտ է Հայաստանում զարգացնել բարձր տեխնոլոգիական արտադրությունը [7]: Ակնհայտ է, որ Հայաստանի «տնտեսական կերպարի» մնացած բաղադրիչները՝ «ժողովրդի ընդհանուր կենսամակարդակը», «թոշակների չափերը» և «գների մակարդակը» խնդիրների լուծումներն ածանցվում են «Երկրի տնտեսական զարգացման տեմպերից»:

«Աշխատողների իրավունքների պաշտպանվածությունը». Գծապատկեր 1-ի տվյալներով՝ Հայաստանում վերջին 16 տարիներին գործազրկության մակարդակը շատ բարձր է: Երբ 2007թ. Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը խստացրեց գործազուրկի կարգավիճակի նույնականացման պայմանները, այդ մեթոդաբանական փոփոխության արդյունքում Հայաստանում գործազրկության մակարդակը մոտ 29%-ից իջավ մինչև մոտ 16%: Իսկ դրանից հետո մնացել է մոտավորապես նույն շատ բարձր մակարդակում: *Հայտնի է, որ գործազրկության շատ բարձր մակարդակի դեպքում բարձրանում է վարձու աշխատանքի շահագործման ինտենսիվությունը և նվազում է իրենց իրավունքները պաշտպանելու վարձու աշխատողների հնարավորությունը:* Հատկապես սովերային (առանց աշխատանքային պայմանագրի) աշխատատեղերի մեծ քանակի, արհմիությունների աշխատանքի աննշմարելիության, գործազրկության նպաստների բացակայության պայմաններում: Իսկ Հայաստանում հենց այդպիսի իրավիճակ է:

«Հայաստանի պաշտպանվածությունն արտաքին վտանգից». Այս դրույթը հույժ կարևոր է այն պատճառով, որ վերջին 27 տարիների ընթացքում հայաստանյան տեղեկատվական դաշտում առկա է չղադարող հզոր հակառուսաստանյան քարոզչական պրոցես: Այն ուժեղացավ 2016թ. ապրիլի 2-4-ի ընթացքում Ադրբեջանի ռազմական ագրեսիայից հետո:

Հայտնի է, որ Հայաստանի բնակչությունը Ռուսաստանի հետ դաշնակցումը համարում է թուրքական (ոչ ադրբեջանական) վտանգից Հայաստանի և հայ ժողովրդի ֆիզիկական անվտանգության կարևորագույն երաշխիքը: Հետևաբար, հակառուսական [մեր կարծիքով, որպես կանոն, անհիմն] քարոզչությունը, որը խարխլում է Ռուսաստանի՝ որպես Հայաստանի հիմնական դաշնակցի կերպարը, խարխլելու է հասարակությունում նաև *«Հայաստանի պաշտպանվածության [աստիճանը] պատերազմի վտանգից»* դիրքորոշումը, որն էլ խթանելու է արտագաղթը:

Կյանքի որակի 2011-2015թթ. հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Հայաստանում առկա է հասարակության համընդհանուր օտարվածություն Հայաստանի քաղաքական, կուսակցական և տնտեսական վերնախավերից: Օրինակ, ըստ 2015թ. հետազոտության տվյալների, հասարակության միայն 30%-ն է համարում, որ Հայաստանում կա այնպիսի կուսակցություն, որը պաշտպանում է իրենց նման մարդկանց շահերը, 84%-ը համարում է, որ կուսակցությունները պաշտպանում են ոչ թե ժողովրդի, այլ իրենց ղեկավարների շահերը, 72%-ը համարում է, որ Հայաստանի մեծահարուստներն առավելապես խոչընդոտում են Հայաստանի զարգացմանը, միայն 23%-ն է համարում, որ Հայաստանում փոքր բիզնեսով զբաղվելու պայմանները բարենպաստ են: Իսկ դա, ինչպես ցույց է տալիս Գծապատկեր 6-ի «Քաղաքական օտարվածություն» խմբում ընդգրկված դրույթների բովանդակությունը, Հայաստանից արտագաղթի բազմաբնույթ գործոն է:

Այս գործոնի հակառակ կողմն է «Երկրում կառավարման որակը» խմբում ընդգրկված դրույթների ազդեցությունը: Ըստ 2015թ. հետազոտության տվյալների, հասարակության 13%-ն է բավարարված երկրում ընտրությունների արդարության աստիճանից, միայն 14%-ը՝ կաշառակերության դեմ պայքարից, միայն 18%-ը՝ երկրում օրենքների կիրառելիությունից, միայն 19%-ը՝ դատավորների արդարության աստիճանից: Իսկ այդ դիրքորոշումները նույնպես խթանում են արտագաղթը Հայաստանից:

Հուլիս, 2016թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Մանուկյան Մ.Ս.*, «Կյանքի որակը Հայաստանում 2012», IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական խորհրդատվությունների ինստիտուտ, Երևան 2013 (ձեռագիր), 139 էջ:
2. *Մանուկյան Մ.Ս.*, «Կյանքի որակը Հայաստանում 2013», IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական խորհրդատվությունների ինստիտուտ, Երևան 2014 (ձեռագիր), 178 էջ:
3. *Մանուկյան Մ.Ս.*, «Կյանքի որակը Հայաստանում 2014», IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական խորհրդատվությունների ինստիտուտ, Երևան 2018 (ձեռագիր), 177 էջ:
4. *Մանուկյան Մ.Ս.*, «Կյանքի որակը Հայաստանում 2015», IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական խորհրդատվությունների ինստիտուտ, Երևան 2016 (ձեռագիր), 155 էջ:
5. Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոններ, տվյալների շտեմարան 2015, <http://www.crcr.am/caucasusbarometer/documentation?lang=en>
6. *Մանուկյան Մ.Ս.*, Միգրացիայի կառավարման գործոնները Հայաստանում / «Արտագաղթի հոգեբանությունը. գաղթականի կյանքը իջեցված սոցիալական կարգավիճակի պայմաններում», գիտաժողով, Երևան, 2013թ., 32 էջ, http://www.noravank.am/upload/pdf/2013_Migration_Control_Factors.pdf
7. *Манукян С.А.*, Технологическое развитие и демографические проблемы Армении / 21-ый ВЕК, N2 (39) / 2016, ст. 7-18.
8. *Almond G., Verba S.*, The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՐՏԱԳԱՂԹԻ
ԴԻՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ 2012-2015ԹԹ.**

Մամվել Մանուկյան

Ամփոփագիր

Հոդվածում նկարագրված է Հայաստանից արտագաղթի դիրքորոշումների դինամիկան 2012-2015թթ. ընթացքում: Ջանգվածային հետազոտությունների 600-ից ավելի փոփոխականների բազմաչափ մաթեմատիկական վերլուծությամբ դուրս են բերվել Հայաստանում արտագաղթի դիրքորոշումները կազմավորող գործոնները, գնահատվել է դրանց ազդեցության ուժը: Կազմավորվել են արտագաղթի դիրքորոշումները նվազեցնող ռազմավարության շրջանակը և կոնկրետ գործողությունների ցանկը:

**ДИНАМИКА МИГРАЦИОННЫХ НАСТРОЕНИЙ
В АРМЕНИИ НА 2012-2015 ГГ.**

Самвел Манукян

Резюме

В статье представлена динамика миграционных настроений в Армении в течение 2012-2015 гг. С помощью многомерного математического анализа более 600 переменных в ходе масштабных исследований были выведены факторы, образующие миграционные настроения в Армении, и была оценена сила их воздействия. Обозначены рамки стратегии и список конкретных действий, сокращающих миграционные настроения.

THE PATTERNS OF EMIGRATION VIEWPOINTS IN ARMENIA IN 2012-2015

Samvel Manukyan

Resume

The article describes patterns of viewpoints on emigration in Armenia in 2012-2015. A massive research of over 600 variables through multidimensional mathematical analysis was performed to identify factors that contribute to forming an inclination towards emigration, and the strength of their influence was assessed. A strategic framework and a list of specific actions to reduce such inclination were compiled.